

**ДИТИНСТВО
МОЛОДІСТЬ
ЛІТНЯ ПОРА**

РОМАН

ЛАУРЕАТ
НОБЕЛІВСЬКОЇ
ПРЕМІЇ
З ЛІТЕРАТУРИ
2003

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2012

ПРИМІТКА АВТОРА

Три частини «Сцен провінційного життя» раніше виходили як окремі твори під назвами «Дитинство» (1997 р.), «Молодість» (2002 р.) і «Літо» (2009 р.). Їхні тексти виправлені й доповнені для перевидання.

Я б хотів висловити вдячність Марілії Бандейрі за допомогу з бразильською португальською мовою, а також управителям спадщини Семюеля Беккета за дозвіл процитувати (насправді в перекрученій формі) рядки з п'єси «В очікуванні Годо».

Вони жили в житловому масиві на околиці міста Вустер, між залізницею і національною автострадою. Вулиці того масиву мали назви дерев, але дерева ще не виростили. Їхня адреса була Тополина авеню, 12. Усі будинки масиву були нові та однаковісінькі. Їх збудували на великих ділянках червоної глинистої землі, де не росло нічого, між ними тяглися дротяні огорожі. На затиллі кожного будинку видніла невелика хатинка, що мала тільки одну кімнату і туалет. Хоча слуги не було, ті приміщення однаково називали кімнатою служника і туалетом служника. Кімнату служника використовували як комору, де складали газети, порожні пляшки, зламаний стілець і старий кокосовий матрац.

У закутку подвір'я поставили пташиний вольєр і посадили туди трьох курей, які начебто мали нести яйця. Але кури хиріли. Дощова вода, нездатна ввібратися в глину, калюжами стояла на подвір'ї. Пташиний вольєр перетворився на сморідне болото. В курей поопухали лапи, шкіра стала наче слонова. Хворі й жалюгідні, вони вже не неслися. Мати порадилася із сестрою в Стелленбоші, і та сказала, що кури знову почнуть нестися тільки тоді, коли відрізати рогові нарости під їхніми язиками. Тож

мати одну за одною затискала курей між коліннями, тиснула їм на щелепи, аж поки вони роззявляли дзьоб, і кінчиком кривого ножа штрикала їм у язика. Кури зчиняли гвалт, борсались, аж очі їм випиналися. Хлопчик здригнувся і відвернувся. Уявив собі, як мати відбиває м'ясо в кухні на столі й ріже його на квадратики; уявив собі її закривавлені пальці.

До найближчих крамниць було кілометра півтора по дорозі, обсаженій блідими евкالیптами. Мати, опинившись у замкненій коробці дому в житловому масиві, цілий день не мала іншої роботи, крім чистити й прибирати. Щоразу, коли здіймався вітер, тонесенький вохряний глиняний пил вихорився з-під дверей, сіявся крізь шпарини віконних рам, з-під карнизів, зі швів між панелями стелі. Після бурі, що тривала цілий день, шар пилу перед фасадною стіною сягав кількох сантиметрів.

Вони купили пилозбирач. Мати щоранку тягнула його з кімнати в кімнату, всмоктуючи пил у ревуче черево, на якому усміхнений червоний гоблін стрибав, немов через бар'єр. Чому гоблін?

Хлопчик грався з пилозбирачем, рвучи папір і спостерігаючи, як клаптики піднімаються по трубі, наче листя на вітрі. Тримав трубу над мурашиною стежкою і всмоктував мурах, яких чекала загибель.

У Вустері є мурахи, мухи і справжня навала бліх. Від Вустера лише сто сорок п'ять кілометрів до Кейптауна, але тут усе гірше. Блохи кусали ноги вище шкарпеток, а коли хлопчик розчухував укуси, з'являлися струпи. Інколи так свербіло, що вночі годі було заснути. Він не розумів, навіщо вони взагалі покинули Кейптаун.

Не мала спокою й мати. «Я б хотіла мати коня, — казала вона. — Тоді принаймні я б могла їздити у велд¹». — «Коня! — вигукував батько. — Ти хочеш бути леді Годівною?»

Коня вона не купила. Натомість, не попередивши, придбала велосипед — не нову, пофарбовану в чорне жіночу модель. Велосипед був такий великий і важкий, що хлопчик, спробувавши сісти на нього на подвір'ї, не зміг прокрутити педалі.

Мати не вміла їздити на велосипеді, можливо, не вміла і їздити верхи. Вона купила велосипед, сподіваючись, що їздити на ньому неважко. А тепер не могла знайти нікого, хто б навчив її.

Батько не міг приховати радості. «Жінки не їздять на велосипедах», — казав він. Але мати не поступалася. «Я не хочу бути в'язнем цього дому, — відповідала вона. — Я хочу бути вільною».

Хлопчик спершу думав, що чудово, коли в матері буде свій велосипед. Він навіть уявив собі, як вони втрьох їдуть разом по Тополиній авеню: мати, він сам і його брат. А тепер, чуючи батькові жарти, на які мати могла відповісти тільки зятятим мовчанням, засумнівався. Жінки не їздять на велосипедах: а що коли батько має слухність? Якщо мати не може знайти нікого, хто хотів би навчити її, якщо жодна інша господиня в Реюньйон-парку не має велосипеда, тоді, можливо, жінки справді не повинні їздити на велосипедах?

Сама на затиллі будинку, мати пробує навчитися самогужки. Випроставши ноги обабіч велосипеда, котиться

¹ *Велд* (від голландського *veld* — поле) — великі посушливі плато в Південній Африці.

схилом до пташиного вольєра. Велосипед нахилився і зупинився. Він без рами, тож мати не падає, а тільки дурнувато заточується, стискаючи кермо.

Серце хлопчика наворачтається проти матері. Цього вечора він приєднується до батькових глузів. Він добре усвідомлює, яка це зрада. Тепер мати цілком самотня.

Але вона й далі вчиться їздити, хоч і невпевнено, хиливаючись, напружуючись, щоб крутити важкі педалі.

Уранці, коли хлопчик у школі, мати їздить до Вустера. Тільки раз він помітив її верхи на велосипеді. На матері біла блуза й темна спідниця. Вона їде додому по Тополиній авеню. Її коси майорять на вітрі. Вона видається юною, наче дівчина, юною, свіжою і загадковою.

Батько, тільки-но бачив її зіпертий на стіну важкий чорний велосипед, одразу брався глузувати. Мовляв, вустерці кидають роботу і стоять та дивляться, як повз них їде жінка на велосипеді. «Крути-крути!» — гукають вони, глузуючи з неї. В цих жартах немає нічого смішного, але хлопчик і батько завжди сміються разом після них. Ну а мати ніколи не дасть якоїсь дотепної відповіді, на це в неї немає хисту. «Смійтеся, якщо хочете», — каже вона.

Потім одного дня, без пояснень, мати припинила їздити на велосипеді. Невдовзі зник і велосипед. Ніхто не сказав ані слова, але хлопчик знає, що вона переможена, її поставили на місце, і знає, що й на нього припадає частина провини. «Коли-небудь я загладжу її», — пообіцяв він собі.

Спогад про матір на велосипеді не полишає його. Вона крутить педалі на Тополиній авеню, тікає від нього, тікає назустріч своєму бажанню. Хлопчик не хоче, щоб вона їхала. Не хоче, щоб вона мала своє бажання. Він хоче, щоб

вона завжди була вдома, чекала його, коли він повертається додому. Він не часто ставав поряд із батьком проти неї, бо прагнув усім серцем бути поряд із нею проти батька. Але в даному разі він став на бік чоловіків.

2

Хлопчик не розповідає матері ні про що. Своє життя в школі він тримає у великій таємниці від неї. Вона нічого не повинна знати, вирішує він, крім того, що з'являється в його табелі за чверть, який має бути бездоганим. Він завжди першим приходив до класу. Його поведінка завжди буде Дуже Добра, його успіхи — Чудові. Поки табель бездоганий, мати не матиме права ставити запитання. Це договір, який він уклав у своїй голові.

А в школі трапляється те, що хлопців б'ють. Таке відбувається щодня. Хлопцям наказують нагнутися і доторкнутися до пальців ніг, а потім їх шмагають лозиною.

У третьому класі він мав однокласника на ймення Роб Гарт, і вчителька надто любила його бити. Вчителькою в третьому класі була дратлива жінка з пофарбованими хною косами, звали її міс Остгюйзен. Батько-мати якось дізналися, що її звать Марі Остгюйзен; вона брала участь у театральних виставах і ніколи не виходила заміж. Вона вочевидь мала своє життя й за межами школи, але хлопчик не міг уявити його собі. Він не міг уявити собі, що вчитель має життя за межами школи.

Міс Остгюйзен поривала лють, вона викликала Роба Гарта з-за парти, наказувала йому нагнутися і переїчила по сідницях. Удари швидко падали один за одним, лозина

насилу встигала відскакувати від сідниць. Коли міс Остгюйзен припиняла, обличчя в Роба Гарта паленіло. Але він не плакав, насправді він міг почервоніти тільки тому, що нагнувся. Натомість у міс Остгюйзен важко здіймалися груди, здавалося, ніби вона на грані сліз — сліз, а також інших секретій.

Після цих нападів некерованої пристрасті увесь клас замовкав і мовчав аж до дзвоника.

Міс Отсгюйзен ніколи не вдалося змусити Роба Гарта заплакати, можливо, саме тому вона так шаленіла над ним і біла його нещадно, сильніше, ніж будь-кого іншого. Роб Гарт — найстарший хлопець у класі, майже на два роки старший від хлопчика (він наймолодший); йому здається, що між Робом Гартом і міс Остгюйзен щось діється, і він невтаємничений у те.

Роб Гарт високий і гарний своїм недбалством. Хоча Роб Гарт не дуже тямущий і, можливо, навіть ризикує не виконати навчальних норм, хлопчика вабить до нього. Роб Гарт — частина світу, ввійти до якого він ще не дібрав засобу: світу сексу і биття.

Ну, а сам хлопчик не хоче, щоб його шмагала міс Остгюйзен чи будь-хто інший. На саму думку про биття він аж корчиться від ганьби. Немає нічого, чого б він не ладен був зробити задля порятунку від побоїв. У цьому своєму бажанні він неприродний і знає про це. Він походить із неприродної й ганебної родини, де не тільки дітей не б'ють, а й до старших людей звертаються на ім'я, ніхто не ходить до церкви, а взуття взувають щодня.

Кожен учитель у його школі, чоловік чи жінка, має лозину й повну свободу шмагати нею. Кожна з цих лозин має

свою особистість, свій характер, хлопцям він відомий, і про нього точаться безкінечні розмови. Вдаючи знавців, хлопці розводяться про характер лозин і якість болю, якого вони завдають, порівнюють рухи рук і зап'ястків учителів, які вимахують ними. Ніхто не згадає про ганьбу, коли учня викликають, нагинають і шмагають по заду.

Без власного досвіду хлопчик не може брати участі в цих розмовах. Проте знає, що біль — не найголовніше. Якщо решта хлопців можуть терпіти біль, тоді може й він, бо його сила волі набагато більша. А от ганьби він ніяк не потерпить. Ганьба буде таким лихом, боїться він, таким страхіттям, що він цупко вчепиться за парту й відмовиться вийти, коли його викличуть. А це стане ще більшою ганьбою — ця відмова вирізнить його й налаштує проти нього решту хлопців. Якщо коли-небудь трапиться, що його таки викличуть, щоб бити, та сцена буде така принизлива, що він ніколи не зможе знову прийти до школи; зрештою, не лишиться ніякого виходу, як накласти на себе руки.

Тож ось про що йдеться. Ось чому він у класі ніколи не видає жодного звуку. Ось чому він завжди охайний, його домашнє завдання завжди виконане, ось чому він завжди знає відповідь. Він не сміє помилитись. Якщо він помилиться, є ризик, що його поб'ють, а якщо його битимуть або ж він чинитиме опір, щоб не били, різниці немає, він загине.

Дивна річ, було б досить одного побиття, щоб розбити чари страху, які міцно скували його. Він добре знає про це, і якби якимсь чином його прит'ємом побили, перше ніж він мав би час обернутися в камінь і чинити опір, якби насильство над його тілом здійснили швидко,

силоміць, він мав би змогу вийти на тому боці нормальним хлопцем, здатним легко приєднатися до розмови про вчителів та їхні лозини, різні ступені та відтінки болю, якого вони завдають. Але він сам не здатний перескочити цього бар'єру.

Він звинувачує матір, що вона не біла його. Водночас радіє, що ходить узутий, бере книжки з публічної бібліотеки і не ходить до школи, коли застудиться, — це все вирізняє його, — але сердиться на матір, що вона не має нормальних дітей і не змушує їх жити нормальним життям. Батько, якби батько взяв усе під контроль, то перетворив би їх у нормальну родину. Батько нормальний геть у всьому. Хлопчик удячний матері, що вона захищає його від батькової нормальності, тобто, так би мовити, від принагідного гніву п'яного батька і погроз побити його. Водночас він сердиться на матір, що вона перетворила його в щось неприродне, в те, що потребує захисту, щоб мати змогу жити далі.

Серед лозин найглибше враження на нього справляє аж ніяк не лозина міс Остгюйзен. Найстрахотливіша лозина в містера Латеґана, вчителя столярної справи. Лозина містера Латеґана не довга й не пружна, на відміну від лозин, яким віддає перевагу більшість учителів. Натомість вона коротка й груба — справжній оцупок. Це радше палиця або довбня, але не лозина. Ходять чутки, що містер Латеґан шмагає нею тільки старших хлопців, для молодших її було б забагато. Кажуть також, що своєю лозиною містер Латеґан навіть хлопців у випускному класі змушував ридати, бламати пощади, обсцикатися і вкривати себе ганьбою.

ЗМІСТ

ПРИМІТКА АВТОРА	3
ДИТИНСТВО	5
МОЛОДІСТЬ	189
ЛІТНЯ ПОРА	383